

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,
Кримінально-процесуального кодексу України,
Господарського процесуального кодексу України,
Цивільного процесуального кодексу України,
Кодексу адміністративного судочинства України

м. Київ
13 грудня 2011 року
№ 17-рп/2011

Справа № 1-9/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича — доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,

Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 41–42, № 43, № 44–45, ст. 529) (далі — Закон), Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України (у редакції Закону) (далі — процесуальні кодекси).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 54 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є твердження суб'єкта права на конституційне подання про неконституційність окремих положень Закону та процесуальних кодексів.

Заслухавши суддю-доповідача Бринцева В. Д. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 54 народних депутати України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України, положення:

— частин четвертої, п'ятої статті 12 Закону, згідно з якими допускається використання в судах, поряд з державною, регіональних мов або мов меншин;

— статті 400¹⁸ Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України), статей 111¹⁶, 111²¹ Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), статті 240 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) та статті 360 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), якими передбачено підстави і порядок вирішення питання про допуск вищим спеціалізованим судом справи до її провадження у Верховному Суді України;

— частин другої, четвертої статті 99, частин другої, третьої статті 186, частини другої статті 212 КАС України, частини третьої статті 43³, статті 110 ГПК України, частини п'ятої статті 151, частини першої статті 199, частин першої, другої статті 294, частини першої статті 325, частини другої статті 329 ЦПК України щодо встановлення скорочених процесуальних строків звернення громадян до суду;

— частин четвертої, п'ятої статті 22, частини першої статті 60 ГПК України, які встановлюють строки зміни позивачем предмета або підстави позову, а також строки подання відповідачем зустрічного позову;

— частини першої статті 22, частини другої статті 24, частини третьої статті 30 КАС України, які регулюють строки подання відповідачем клопотання про передачу справи з одного адміністративного суду до іншого та встановлюють порядок колегіального розгляду справи, а також регламентують строки подання заяви про відвід (самовідвід) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача;

— частини другої статті 27, частини першої статті 131 ЦПК України щодо строків подання сторонами спору доказів у справі;

— частини п'ятої статті 6 КАС України, в якій зазначено, що відмова від права на звернення до суду є недійсною;

— частин другої, третьої, шостої, восьмої статті 267 КАС України, які передбачають право суду накладати штрафи на посадових осіб, у тому числі керівників колегіального органу, за невиконання суб'єктом владних повноважень постанови суду або неподання звіту про виконання судового рішення;

— частин третьої, четвертої статті 33, частин одинадцятої статті 35, статті 38 КАС України, частини першої статті 64 ГПК України, частини п'ятої статті 74 ЦПК України щодо зміни порядку виклику та повідомлення осіб, які беруть участь у справах, про судовий розгляд позовів і скарг без їх присутності у судових засіданнях;

— частини третьої статті 53 КАС України щодо неможливості окремо оскаржувати ухвали суду за наслідками розгляду питання про вступ у справу третіх осіб;

— частини третьої статті 71 КАС України щодо неможливості окремо оскаржувати ухвали суду про відмову у витребуванні доказів;

— статей 400⁷, 400⁹ КПК України щодо порядку подання учасниками судового процесу клопотання про перегляд судових рішень лише через прокурора, який вирішує питання щодо наявності підстав для такого перегляду.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Міністр юстиції України.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційному поданні, виходить з того, що Україна проголошена демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (стаття 1, частини перша, друга статті 8 Основного Закону України).

Згідно з Конституцією України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскаржен-

ня в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (стаття 21, частини друга, третя статті 22, частини перша, друга статті 55).

У частині третій статті 129 Конституції України встановлено основні засади судочинства, а в пункті 14 частини першої статті 92 цієї Конституції закріплено, що судоустрій, судочинство і статус суддів визначаються виключно законами України.

Указані конституційні засади є базовими у процесі вирішення Конституційним Судом України питань щодо конституційності оспорюваних положень закону та процесуальних кодексів.

4. За частинами четвертою, п'ятою статті 12 Закону у судах, поряд з державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» в порядку, встановленому процесуальним законом. Використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин гарантується державою та забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Народні депутати України вважають, що наведені положення Закону суперечать частині другій статті 8, частині першій статті 10 Конституції України. Посилаючись на приписи Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (пункт 1 статті 9) та Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (пункт «б» статті 4), автори клопотання зазначають, що цими актами передбачено застосування регіональних мов або мов меншин у судовому процесі на території лише окремих судових округів та виключно в частині надання дозволу на подання документів і доказів регіональними мовами або мовами меншин, натомість, з контексту статті 12 Закону випливає, що «застосування в судовому процесі усіх мов, визначених у частині другій Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», поширюється на всю територію України без будь-яких обмежень».

4.1. Згідно з Конституцією України державною мовою в Україні є українська мова; держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України; застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом (стаття 10).

Конституційний Суд України наголосив на тому, що положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну — українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, в роботі і в діловодстві; держава відповідно до статті 11 Основного Закону України сприяє розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України; гарантування національним меншинам України права на вільний розвиток, використання і захист їх мов відповідає змістові міжнародних договорів України (абзац одинадцятий пункту 3, абзаци другий, шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 у справі про застосування української мови).

На розвиток цих конституційних засад у статті 12 Закону встановлено загальний порядок застосування мов судочинства та діловодства в судах. За частиною третьою цієї статті суди застосовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Передбачено, що у судах, поряд з державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» у порядку, встановленому процесуальним законом, і що використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин гарантується державою та забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України (частини четверта, п'ята статті 12 Закону).

Конституційні засади щодо забезпечення державою всебічного розвитку і функціонування державної мови реалізуються у процесуальному законодавстві (стаття 15 КАС України, стаття 19 КПК України, стаття 7 ЦПК України, стаття 3 ГПК України), в якому передбачається, що судочинство і діловодство в судах України здійснюється державною мовою. І лише особам, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, надається можливість користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють.

Можливість використання мов національних меншин у судовому процесі також узгоджується з конституційною гарантією вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин в Україні та принципом рівності всіх громадян перед законом, одним з імперативів якого є недопущення обмежень прав громадян, зокрема учасників судового процесу, за мовною ознакою (частини перша, друга статті 24 Основного Закону України).

4.2. Конституційний Суд України вважає, що встановлення законодавчих можливостей використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин слід розглядати також в аспекті забезпечення реалізації прав кожного на звернення до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, та на захист своїх прав будь-якими не забороненими законом засобами; гарантування права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга, п'ята статті 55 Конституції України).

У Рішенні від 25 листопада 1997 року № 6-зп у справі громадянки Дзюби Г. П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи Конституційний Суд України установив, що частину другу статті 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемлюють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді (абзац перший пункту 1 резолютивної частини).

Реалізація такого права за певних обставин залежить від забезпечення конституційної гарантії щодо вільного використання в Україні російської та інших

мов національних меншин України (частина третя статті 10 Конституції України). Отже, положення частин четвертої, п'ятої статті 12 Закону спрямовані на забезпечення вільного доступу до суду осіб, які володіють регіональними мовами або мовами національних меншин, і жодною мірою не суперечать загальному принципу здійснення судочинства державною мовою в судах України, закріпленому в частині першій цієї статті.

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008 у справі про мову судочинства, «суди реалізують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян щодо використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють, відповідно до Конституції і законів України. Таким чином, Основним Законом України закладено конституційні основи для використання української мови як мови судочинства та одночасно гарантовано рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою» (абзаци четвертий, п'ятий підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

Враховуючи наведене, підстав для визнання неконституційними положень частин четвертої, п'ятої статті 12 Закону щодо можливості використання в судах, поряд з державною, регіональних мов або мов національних меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» в порядку, встановленому процесуальним законом, немає.

5. Положеннями статті 400¹⁸ КПК України, статей 111¹⁶, 111²¹ ГПК України, статті 240 КАС України, статті 360 ЦПК України передбачено підстави та порядок вирішення питання про допуск вищим спеціалізованим судом справи до її провадження у Верховному Суді України.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, названими положеннями встановлено обмеження щодо використання всіх національних засобів юридичного захисту, оскільки право особи звернутися до Верховного Суду України, наприклад, залежить від рішення колегії суддів відповідного вищого спеціалізованого суду, що суперечить частинам першій, четвертій статті 55 Основного Закону України.

5.1. Система судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності і спеціалізації; найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, а відповідні вищі суди є вищими судовими органами спеціалізованих судів (частини перша, друга, третя статті 125).

Як зазначено в Рішенні Конституційного Суду України від 12 липня 2011 року № 9-рп/2011 у справі щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції, Основний Закон України закріплює не тільки принципи територіальності і спеціалізації, але й принцип інстанційності щодо побудови системи судів загальної юрисдикції (абзац восьмий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

За правовою позицією Конституційного Суду України, сформульованою в Рішенні від 11 грудня 2003 року № 20-рп/2003 у справі про Касаційний суд України, побудова системи судів загальної юрисдикції узгоджується зі стадіями

судочинства, відповідними формами провадження (зокрема, в апеляційній і касаційній інстанціях) (абзац четвертий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України дійшов висновку, що згідно з частиною першою статті 125 Конституції України вищі суди повноважні забезпечувати за законом касаційне оскарження та перегляд рішень судів відповідних юрисдикцій, і в Рішенні від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010 зауважив, що конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції (абзац четвертий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини).

У пунктах 1, 2 частини другої статті 38 Закону встановлено, що Верховний Суд України у сфері правосуддя переглядає справи:

– з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

– у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Цей перелік повноважень найвищого судового органу судів загальної юрисдикції у сфері правосуддя свідчить про побудову в Україні чотирирівневої системи в усіх трьох судових юрисдикціях.

5.2. Конституційний Суд України вважає, що в результаті внесених змін функцію касаційної інстанції виконують вищі спеціалізовані суди України, а отже, звуження конституційного права на судовий захист не відбулося.

Такий висновок узгоджується з положеннями частини другої статті 19 Конституції України та статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція).

За пунктом 1 статті 6 Конвенції кожен при вирішенні питання щодо прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом. На розвиток наведеного положення Європейський суд з прав людини у рішенні від 25 лютого 1993 року у справі «Добертен проти Франції» зазначив, що за пунктом 1 статті 6 Конвенції держави — учасниці Ради Європи повинні організувати свою судову систему у такий спосіб, щоб їх суди і трибунали виконували кожен свою функцію, притаманну їм.

Положеннями процесуальних кодексів України (у тому числі й тими, які суб'єкт права на конституційне подання вважає неконституційними) врегульовується особливість процесуальної форми залучення відповідних вищих спеціалізованих судів до процесу допуску скарги до розгляду найвищим судовим органом держави, встановлюються підстави для звернення до Верховного Суду України, визначаються права і обов'язки осіб, які беруть участь у розгляді справи, а також повноваження Верховного Суду України.

У процесуальних кодексах України встановлюється процедура розгляду вищим спеціалізованим судом заяви про перегляд судових рішень, зокрема визнаються вимоги до такої заяви, процедура її перевірки на відповідність цим вимогам і наслідки недотримання цієї процедури та документи, які повинні бути додані до неї, тощо. Вищий спеціалізований суд на цій стадії не повноважний оцінювати обґрунтованість змісту заяви, він перевіряє її відповідність вимогам процесуального закону, зокрема встановлює, чи подана вона належним суб'єктом, чи є відповідні ухвали вищого спеціалізованого суду, і вирішує питання про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в аналогічних правовідносинах.

Питання про допуск справи до провадження вирішується колегією суддів відповідного вищого спеціалізованого суду, яка формується без участі суддів, які прийняли рішення, що оскаржується; формування колегії суддів здійснюється автоматизованою системою документообігу суду (частини третя, четверта, п'ята статті 15 Закону).

Оцінюючи цей процесуальний інститут, слід мати на увазі, що розглядом скарги у вищих спеціалізованих судах не обмежуються і не звужуються повноваження Верховного Суду України, а лише забезпечується надходження справ до найвищої судової інстанції згідно з вимогами, визначеними процесуальним законодавством. Покладення обов'язку наведеними нормами процесуальних кодексів на вищі спеціалізовані суди щодо перевірки аргументації стосовно неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права не порушує частину третю статті 22, частини першу, другу статті 55, пункт 4 частини третьої статті 129 Основного Закону України.

Отже, положення статті 400¹⁸ КПК України, статей 111¹⁶, 111²¹ ГПК України, статті 240 КАС України, статті 360 ЦПК України не суперечать Конституції України.

6. Суб'єкт права на конституційне подання вказує також на неконституційність положень процесуальних кодексів, які встановлюють скорочені строки звернення громадян до суду та регулюють порядок здійснення окремих процесуальних дій у різних стадіях судового процесу.

6.1. Народні депутати України вважають такими, що не відповідають Конституції України, положення:

— частин другої, четвертої статті 99, частин другої, третьої статті 186, частини другої статті 212 КАС України, частини третьої статті 43³, статті 110 ГПК України, частини п'ятої статті 151, частини першої статті 199, частин першої, другої статті 294, частини першої статті 325, частини другої статті 329 ЦПК України щодо скорочення процесуальних строків звернень громадян до суду, зокрема строків подання позовних заяв, зустрічних позовів, апеляційних та касаційних скарг на судові рішення, письмових зауважень щодо неповноти або неправильності технічного запису тощо;

— частин четвертої, п'ятої статті 22, частини першої статті 60 ГПК України, які встановлюють строки зміни позивачем предмета або підстави позову, а також строки подання відповідачем зустрічного позову;

— частини першої статті 22, частини другої статті 24, частини третьої статті 30 КАС України, які регулюють строки подання відповідачем клопотань про передачу справи з одного адміністративного суду до іншого та встановлюють порядок колегіального розгляду справи, а також регламентують строки подання заяви про відвід (самовідвід) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача;

— частини другої статті 27, частини першої статті 131 ЦПК України щодо строків подання сторонами спору доказів у справі.

Наведеними нормами встановлені або конкретизовані раніше існуючі процесуальні механізми, що забезпечують судовий процес. Їх системний аналіз свідчить, що вони забезпечують оперативність розгляду судових справ і жодною мірою не обмежують суб'єктів щодо права на судовий захист.

Досліджуючи ці питання, Конституційний Суд України виходить з того, що в Україні права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга статті 55 Основного Закону України).

Конституція України як головне джерело національної правової системи є також базою для поточного законодавства. Вона надає можливість урегулювання певних суспільних відносин на рівні законів, які конкретизують закріплені в Основному Законі України положення (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 у справі про електроенергетику).

Встановлення у відповідних процесуальних кодексах України конкретних строків вчинення окремих процесуальних дій особами, які беруть участь у справі, здійснюється в законодавчому порядку на підставі пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України.

Конституційний Суд України у Рішенні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 у справі про утворення політичних партій в Україні вказав, що необхідно відрізнити поняття «обмеження основоположних прав і свобод» від прийнятого у законодавчій практиці поняття «фіксація меж самої сутності прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою (абзац другий пункту 10 мотивувальної частини).

Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004).

Європейський суд з прав людини в рішенні від 10 липня 1984 року у справі «Гінчо проти Португалії» передбачив, що держави — учасниці Ради Європи зобов'язані організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити додержання положень пункту 1 статті 6 Конвенції та вимог щодо судового розгляду упродовж розумного строку.

При цьому вжиття заходів для прискорення процедури розгляду справ є обов'язком не тільки держави, а й осіб, які беруть участь у справі. Так, Європейський суд з прав людини в рішенні від 7 липня 1989 року у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С. А. проти Іспанії» зазначив, що заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання.

Таким чином, у процесуальних кодексах лише скорочено строки здійснення окремих процесуальних дій, а змісту та обсягу конституційного права на судовий захист і доступ до правосуддя не звужено. Наведені зміни не унеможливають ефективного розгляду судових справ, тому не суперечать Конституції України.

6.2. У частині п'ятій статті 6 КАС України передбачено, що відмова від права на звернення до суду є недійсною. Суб'єкт права на конституційне подання стверджує про невідповідність цього положення пункту 4 частини третьої статті 129 Конституції України, мотивуючи тим, що звернення особи до суду є правом, а не обов'язком, і кожен є вільним у виборі варіанта реалізації свого права, у тому числі на звернення до суду, тому особа може й відмовитися від реалізації такого права.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначене положення КАС України не встановлює обмеження права особи на звернення до суду, а закріплює гарантію цього права. Адже згідно з частиною першою статті 6 КАС України кожна особа має право в порядку, визначеному цим кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси. Право на звернення до суду як складова права на судовий захист гарантується статтею 55 Конституції України та пов'язується з переконанням самої особи про наявність порушень її прав, свобод або інтересів і бажанням звернутися до суду.

У рішенні від 21 лютого 1975 року у справі «Голдер проти Великої Британії» Європейський суд з прав людини закріпив правило, що пункт 1 статті 6 Конвенції стосується невід'ємного права особи на доступ до суду. Прямим порушенням права на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду.

Таким чином, у практиці Європейського суду з прав людини право на звернення до суду також пов'язується лише з волевиявленням особи. За змістом частини п'ятої статті 6 КАС України особа може відмовитися від реалізації права на звернення до суду, однак не від самого права як такого.

Конституційний Суд України у Рішенні від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 у справі про досудове врегулювання спорів наголосив, що кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод, у тому числі судовий захист; встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист (абзаци перший, восьмий пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, положення частини п'ятої статті 6 КАС України не суперечить Основному Закону України.

6.3. У частинах другій, третій, шостій, восьмій статті 267 КАС України передбачено право судді накладати штрафи за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання постанови суду або у разі неподання такого звіту на винну посадову особу, відповідальну за виконання цієї постанови.

Суб'єкт права на конституційне подання вважає зазначені положення такими, що порушують приписи частини другої статті 8, частини другої статті 19 Основного Закону України, обґрунтовуючи це тим, що вони не містять у собі складу правопорушення, проте запроваджують міру відповідальності суворішу, ніж кримінальна, а також встановлюють подвійну відповідальність за одне й те саме правопорушення.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення статті 267 КАС України визначають порядок здійснення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, тобто спрямовані на забезпечення виконання рішень суду.

Частинами першою, другою статті 267 КАС України передбачено, що суд, який ухвалив судові рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого його ухвалено, подати звіт про виконання цього рішення. За наслідками розгляду звіту або у разі його неподання суддя ухвалою може встановити новий строк подання звіту та накладати на винну посадову особу штраф.

Механізм ефективного судового захисту обумовлює у необхідних випадках застосування процедури примусового виконання рішень суду. Конституційний Суд України у Рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого та прокурора зауважив, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективно поновлення в правах» (абзац десятий пункту 9 мотивувальної частини).

У Рішенні від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 Конституційний Суд України зазначив, що метою судового контролю є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина, та наголосив, що виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3, абзац другий пункту 4 мотивувальної частини).

Європейський суд з прав людини у рішенні від 7 травня 2002 року у справі «Бурдов проти Росії» визначив, що у контексті статті 6 Конвенції виконання судового рішення, прийнятого будь-яким судом, має розглядатися як складова «судового розгляду».

З огляду на це посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції є заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист.

Як зазначив Європейський суд з прав людини у рішенні від 6 вересня 1978 року у справі «Класс та інші проти Німеччини», «із принципу верховенства права

впливає, зокрема, що втручання органів виконавчої влади у права людини має підлягати ефективному нагляду, який, як правило, повинна забезпечувати судова влада. Щонайменше це має бути судовий нагляд, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури».

Аналогічна норма закріплена не лише в КАС України, а й у статті 83 ГПК України, за якою господарський суд має право стягнути у доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону.

Отже, положення частин другої, третьої, шостої, восьмої статті 267 КАС України відповідають Основному Закону України.

6.4. Суб'єкт права на конституційне подання вказує на невідповідність Конституції України положень частин третьої, четвертої статті 33, частини одинадцятої статті 35, статті 38 КАС України, частини першої статті 64 ГПК України, частини п'ятої статті 74 ЦПК України. На думку народних депутатів України, порядок виклику осіб, які беруть участь у справах, створює передумови для розгляду та вирішення позовів і скарг без їх присутності у судових засіданнях, що суперечить приписам пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України щодо того, що однією з засад судочинства є гласність судового процесу, а також порушує право заінтересованих осіб брати участь у судових засіданнях. Відповідно до положень процесуальних кодексів обов'язковою вимогою до позовної заяви є зазначення місця проживання або місцезнаходження відповідача, а оскільки перевірка таких відомостей або їх документальне підтвердження процесуальним законодавством України не передбачені, то у разі направлення повістки за неправильною адресою вважається, що відповідач належним чином повідомлений про місце і час судового засідання.

Конституційний Суд України виходить з того, що учасники процесу повинні бути проінформовані про час і місце проведення судового засідання, тому що це є гарантією права особи на судовий захист.

За положеннями частини третьої статті 122 ЦПК України у разі якщо відповідачем у позовній заяві вказана фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, суд не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи. Якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у визначеному законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи, суд вирішує питання про відкриття провадження у справі. Подальший виклик такої особи як відповідача у справі здійснюється через оголошення у пресі.

Аналогічне за змістом положення закріплене і в частині третій статті 107 КАС України.

Що стосується юридичних осіб, то їм повідомлення надсилаються на адресу, вказану в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Таким чином, законодавець закріпив дієвий механізм перевірки наведених у позовній заяві відомостей про місце проживання (місцезнаходження) відповідача, на адресу якого надсилається повідомлення про виклик до суду.

Щодо твердження авторів клопотання про неконституційність положень статті 38 КАС України про виклик до суду шляхом надсилання тексту повістки електронною поштою, факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), телефонограмою необхідно мати на увазі, що такий порядок є обов'язковим лише для суб'єктів владних повноважень, а стосовно інших осіб — виключно за їх вибором. Тобто законодавець у цьому випадку не обмежив процесуальне право особи на отримання повідомлення про виклик до суду, а навпаки розширив зміст цього права, встановивши додаткові можливості особи отримувати таке повідомлення.

Отже, підстав для визнання оспорюваних положень процесуальних кодексів такими, що суперечать пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України, немає.

7. Народні депутати України також порушили питання про неконституційність положень частини третьої статті 53, частини третьої статті 71 КАС України щодо неможливості окремо оскаржувати ухвали суду за наслідками розгляду питання про вступ у справу третіх осіб та ухвали суду про відмову у витребуванні доказів; статей 400⁷, 400⁹ КПК України щодо порядку подачі учасниками судового процесу клопотання про перегляд судових рішень лише через прокурора, який вирішує питання щодо наявності підстав для такого перегляду.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, названі положення КАС України суперечать статтям 55, 129 Конституції України.

Згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційне подання має містити правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта або його окремих положень; предметом розгляду Конституційного Суду України може бути конституційне подання, в якому викладаються аргументи і стверджується про неконституційність законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (пункт 4 частини другої статті 39, частина перша статті 71).

Аналіз конституційного подання свідчить, що суб'єкт права на конституційне подання не навів правового обґрунтування тверджень щодо неконституційності вказаних положень процесуальних кодексів. Отже, є підстави для припинення конституційного провадження в цій частині згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України», а також пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, пунктом 1 статті 13, статтею 51, частиною першою статті 61, статтями 63, 65, 67, 69, частиною першою статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення:

— частин четвертої, п'ятої статті 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI, згідно з якими допускається використання в судах, поряд з державною, регіональних мов або мов меншин;

— статті 400¹⁸ Кримінально-процесуального кодексу України, статей 111¹⁶, 111²¹ Господарського процесуального кодексу України, статті 240 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 360 Цивільного процесуального кодексу України, якими передбачено підстави і порядок вирішення питання про допуск вищим спеціалізованим судом справи до її провадження у Верховному Суді України;

— частин другої, четвертої статті 99, частин другої, третьої статті 186, частини другої статті 212 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 43³, статті 110 Господарського процесуального кодексу України, частини п'ятої статті 151, частини першої статті 199, частин першої, другої статті 294, частини першої статті 325, частини другої статті 329 Цивільного процесуального кодексу України щодо скорочення процесуальних строків звернення громадян до суду;

— частин четвертої, п'ятої статті 22, частини першої статті 60 Господарського процесуального кодексу України, які встановлюють строки зміни позивачем предмета або підстави позову, а також строки подання відповідачем зустрічного позову;

— частини першої статті 22, частини другої статті 24, частини третьої статті 30 Кодексу адміністративного судочинства України, які регулюють строки подання відповідачем клопотання про передачу справи з одного адміністративного суду до іншого, встановлюють порядок подання клопотання про колегіальний розгляд справи, а також регламентують строки подання заяви про відвід (самовідвід) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача;

— частини другої статті 27, частини першої статті 131 Цивільного процесуального кодексу України щодо строків подання сторонами спору доказів у справі;

— частини п'ятої статті 6 Кодексу адміністративного судочинства України, в якій зазначено, що відмова від права на звернення до суду є недійсною;

— частин другої, третьої, шостої, восьмої статті 267 Кодексу адміністративного судочинства України, які передбачають право суду накладати штрафи на посадових осіб, у тому числі керівників колегіального органу, за невиконання суб'єктом владних повноважень постанови суду або неподання звіту про виконання судового рішення;

— частин третьої, четвертої статті 33, частин одинадцятої статті 35, статті 38 Кодексу адміністративного судочинства України, частини першої статті 64 Господарського процесуального кодексу України, частини п'ятої статті 74 Цивільного процесуального кодексу України щодо зміни порядку виклику та повідомлення осіб, які беруть участь у справах, про судовий розгляд позовів і скарг без їх присутності у судових засіданнях.

2. Припинити конституційне провадження у справі щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) положень частини третьої статті 53, частини третьої статті 71 Кодексу адміністративного судочинства України щодо неможливості окремо оскаржувати ухвали суду за наслідками розгляду питання про вступ у справу третіх осіб та ухвали суду про відмову у витребуванні доказів, статей 400⁷, 400⁹ Кримінально-процесуального кодексу України стосовно порядку подачі учасниками судового процесу клопотання про перегляд судових рішень лише через прокурора, який вирішує питання щодо наявності підстав для такого перегляду, на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України».

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 17-rp/2011 dated December 13, 2011 in the case upon the constitutional petition of 54 People's Deputies of Ukraine concerning conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of some provisions of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges», the Criminal Procedural Code of Ukraine, the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, and the Code of Administrative Proceedings of Ukraine*

Stipulation of legislative opportunities to use regional languages or minority languages should be examined in the aspect of ensuring implementation of everyone's right to appeal to the court if his or her rights or freedoms are violated and to protect their rights by any means not prohibited by law; everyone is guaranteed the right to challenge in court the decision, actions or omission of bodies of state power, bodies of local self-government, officials and officers (Articles 55.1, 55.2, 55.5 of the Constitution of Ukraine).

The realisation of such right under certain circumstances depends on ensuring the constitutional guarantee of free use of the Russian and other languages of national minorities of Ukraine (Article 10.3 of the Constitution). The provisions of Articles 12.4, 12.5 of the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» No. 2453-VI dated July 7, 2010 (hereinafter referred to as «the Law») aim at providing free access to court by persons who have a command of regional or minority languages and in any case do not contradict the common principle of administration of justice in state language in the courts of Ukraine, envisaged in paragraph one of Article 10 of the Constitution.

The provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine, the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of

Administrative Proceedings of Ukraine (hereinafter referred to as «the Procedural Codes») regulate the specific features of the procedural form of involvement of relevant high specialised courts to the process of admission of a complaint to the examination by the highest judicial body in the State, the grounds for appeal to the Supreme Court of Ukraine are established, the rights and responsibilities of persons who take part in consideration of a case, as well as the authorities of the Supreme Court of Ukraine are established.

The issue regarding admissibility of a case to proceedings is decided by a collegium of judges of a relevant high specialised court which is formed from among judges apart from those, who adopted the decision which is appealed in court. The formation of a collegium of judges is performed by the automated system of record-keeping control of a court (Articles 15.3, 15.4, 15.5 of the Law).

In providing assessment of this procedural institute it should be taken into consideration that examination of a complaint in high specialised courts does not limit or restrict the authorities of the Supreme Court of Ukraine, but only receipt of cases by the highest judicial body of Ukraine is provided in accordance with the requirements stipulated by procedural legislation. Articles 22.3, 55.1, 55.2, 129.3.4 of the Fundamental Law of Ukraine are not violated by the responsibility placed on the high specialised courts to examine the reasoning concerning inconsistent application of the same norm of the material law by the courts of cassation which is stipulated in the Procedural Codes of Ukraine.

Imposing of specific terms of execution of particular procedural actions by individuals participating in a case is performed in order stipulated by law on the grounds of Article 92.1.14 of the Constitution.

Pursuant to Article 3.2 of the Constitution of Ukraine the main duty of the State is to affirm and ensure human rights and freedoms. The ensuring of human rights and freedoms, inter alia, requires, in particular, legislative securing of mechanisms (procedures) that create real opportunities for any citizen to realise his or her rights and freedoms (paragraph 4 item 3.2 of the reasoning part of the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 22-rp/2004 dated December 24, 2004).

To take every measure to fasten the proceedings in a case is a responsibility not only of a State but of individuals taking part in the litigation.

Thus, the Procedural Codes of Ukraine only reduce the terms for execution of certain procedural activities, but they do not restrict the contents and volume of the constitutional right to judicial protection and access to court.

Article 6.5 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine (hereinafter referred to as «the CAP») envisages that the remission of a right to appeal to court is ineffective. The Constitutional Court of Ukraine came to conclusion that the above-mentioned provision of the CAP does not provide restriction on persons' right to appeal to court but guarantees that right instead. Pursuant to Article 6.1 of the CAP every person may appeal to administrative court in order established by this Code if he or she presumes that his or her rights, freedoms or interests are violated by the decision, act or omission of the subject of the state power.

The right to appeal to courts as the part of the right to judicial protection is guaranteed by Article 55 of the Constitution and is connected with the conviction of a per-

son himself or herself that his or her rights, freedoms or interests were violated and readiness to appeal to court.

The order of realisation of the judicial control over the execution of the decisions of courts in administrative cases are stipulated by the provisions of Article 267 of the CAP, that is they are directed towards ensuring execution of courts' decisions.

Articles 267.1, 267.2 of the CAP provide that the court which adopted a decision in an administrative case has the right to oblige the subject of state power to provide a report on execution of such decision should it be adopted against this subject of state power. Upon the result of examination of the report or in case of failure to submit such report a judge by a ruling may set a new term for submitting a report and impose penalty from a guilty official.

The mechanism of the effective judicial protection in certain cases determines application of the procedure of mandatory execution of the decision of the court.

Taking into consideration strengthening of a judicial control over execution of the courts decisions and vesting courts with the right to impose penal sanctions are the measures aimed at ensuring the constitutional right of citizens to judicial protection.

Parties to a case should be informed about the time and place of the court's session, since this is the guarantee of the right of an individual to protection in court.

Thus, the legislator fixed an effective mechanism of verification of data and evidence provided in a claim concerning place of residence (location) of a respondent party, where the notification on summon to the court is sent.

Therefore, the Constitutional Court of Ukraine held:

1. To recognise as conforming with the Constitution of Ukraine (constitutional) the provisions of:

— Articles 12.4, 12.5 of the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges» No. 2453-VI dated July 7, 2010 according to which regional or minority languages are allowed to be used at courts along with the state language;

— Articles 400¹⁸ of the Criminal Procedural Code of Ukraine, Articles 116¹⁶, 111²¹ of the Commercial Procedural Code of Ukraine, Article 240 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, Article 360 of the Civil Procedural Code of Ukraine, which envisage the grounds and the procedure of admissibility of a case for proceeding at the Supreme Court of Ukraine by a high specialised court;

— Articles 99.2, 99.4, 186.2, 186.3, 212.2 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, Articles 433.3, 110 of the Commercial Procedural Code of Ukraine, Articles 151.5, 199.1, 294.1, 294.2, 325.1, 329.2 of the Civil Procedural Code of Ukraine on reducing of the procedural terms for appeal of citizen to courts;

— Articles 22.4, 22.5, 60.1 of the Commercial Procedural Code of Ukraine, which establish terms for change of the subject of appeal by the petitioner or the grounds for appeal, as well as terms for filing a reciprocal appeal;

— Articles 22.1, 24.2, 30.3 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, which regulate the terms for filing an appeal by the defendant concerning transfer of his or her case from one administrative court to another, establish the procedure for filing an appeal on examination of a case by a collegium of judges, and also regulate terms for filing an appeal on withdrawal (self-withdrawal) of a judge, secretary of the judicial proceedings, expert, specialist or interpreter;

— Articles 27.2, 131.1 of the Civil Procedural Code of Ukraine concerning terms of providing evidence by parties to a case;

— Article 6.5 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine reading that resignation from the right to appeal is ineffective;

— Articles 267.2, 267.3, 267.6, 267.8 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine that stipulate the right of court to impose a fine on the officials including heads of collegial bodies in case the subject of the state authorities does not execute the court decision or fails to provide a report on its execution;

— Articles 33.3, 33.4, 35.11, 38 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine, Article 64.1 of the Commercial Procedural Code of Ukraine, Article 74.5 of the Civil Procedural Code of Ukraine concerning change of the procedure of notice to appear for individuals participating in cases, on consideration of appeals and complaints without their personal presence at the court hearings.

2. To terminate the constitutional proceedings in the case concerning conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of Articles 53.3, 71.3 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine on the grounds of Article 45.2 of the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» — failure of the constitutional petition to meet the requirements envisaged by this Law.